

Vroomheid in hout en steen

En dan is het zover. Bezoekers komen binnen, voegen zich bij eerder gekomenen. Koffie en thee, mini gebak, geroezemoes, verwachtingsvolle gezichten. Alles staat in het teken van de nieuw te openen expositie 'Beeld ontmoet Icoon'.

We zitten in de benedenzaal van de Timmertoren. Na een hartelijk welkom van Harry van Biessum wordt Babs Helmantel uitgenodigd om als eerste het woord te doen. Zij is de echtgenote van Henk Helmantel, maar dat niet alleen: samen delen ze een passie en hebben ze een unieke collectie middeleeuwse beelden verzameld. Ze blikt terug en vertelt hoe ze lang geleden door Henk werd uitgenodigd eens te komen kijken naar zijn 'spullen'. Het werd een heerlijk bezoek tussen kruikjes, schalen en vazen, die model stonden voor de te schilderen stillevens. "Ik was verrukt en ach die jongen beviel me ook wel. Twee jaar later zijn we getrouwd."

Vol humor vertelt ze hoe de dunne portemonnee steeds dikker werd en ze een eerste middeleeuws beeld kochten. "De beelden vonden een plek tussen de opgroeiende kinderen, maar toen Henk ook nog eens een corpus in de kamer hing, werd het me te veel. 'Christus aan het Kruis' verdween naar de opkamer, waar we niet dagelijks kwamen". Helmantel lacht, diept zijn passie uit en vertelt hoe bijzonder het is dat beelden en ikonen onder één dak vertoeven en elkaar versterken. Een tweekoppig strijkje laat welluidende muziek uit de 16e eeuw horen. Heutink sluit af met dank aan allen die hielpen met de inrichting.

In gesprek met de directeur

Op initiatief van Rusland is 2013 uitgeroepen tot het Nederland-Ruslandjaar 2013. De ministeries van Buitenlandse- en Economische Zaken zijn nauw betrokken bij de landelijke organisatie. Het doel van het speciale jaar is het versterken van de economische- en politieke banden met Rusland. Het cultuuraspect is ondersteunend. De bijdrage van erfgoedinstellingen, theaters, musea en kunstenaars wordt beschouwd als bindmiddel ter versterking van de economische banden met Rusland.

"De directe band tussen ikonen en Rusland is duidelijk" aldus Harry van Biessum, directeur van het Ikonenmuseum. "Daarom hebben we direct ja gezegd op de vraag van het Ministerie van Buitenlandse Zaken of we actief zouden willen bijdragen aan activiteiten van het Nederland-Ruslandjaar in Kampen en omgeving. Samen met andere culturele instellingen in de stad bereiden we een boeiend programma voor".

De belangrijkste doelen voor de Kampense inspanningen zijn enerzijds het versterken van de economische banden van plaatselijke en regionale ondernemingen met Russische partners en anderzijds de regio Kampen op het gebied van toerisme en recreatie een grotere landelijke bekendheid geven. De activiteiten vormen ook de aanloop naar het Hanzeejaar 2017.

van deze expositie. De expositie is geopend en is er gelegenheid elkaar te ontmoeten bij een hapje en drankje.

De genodigden trekken door de zalen, ontspannen en genieten van alle schoons. En is de verbinding tussen beeld en ikoon ingewikkeld, dan gaat men met elkaar in gesprek. Een vrijwilligster kijkt verliefd naar het beeld van Anna-te-drieën, een andere vrijwilliger wil graag met Helmantel op de foto omdat ze fijn hebben samengewerkt bij de opbouw van dit alles. Dan zie ik Haar en nader eerbiedig. Tot drie keer toe ontmoette ik de Zittende Maria met Kind in het Klooster Ter Apel. Achter Haar hangt een ikoon van de Moeder Gods. Als straks de stilte in het museum valt gaan ze samen in gesprek. "Went het al een beetje?", zal de Moeder Gods vragen en de Zittende Maria zal antwoorden: "Het is hier zo druk. Als het moeilijk wordt klem ik me vast aan mijn Kind. Hij geeft rust."

Veel belangstelling is er voor de Gethsemané-groep. Christus heeft de blik gericht naar een ikoon van God de Vader. Smart is voelbaar bij de Piëta, de zoete klanken van het strijkje kloppen niet. Liever Pergolesi met zijn Stabat Mater.

De bijeenkomst loopt ten einde. Het was goed toeven tussen vroomheid in hout en steen...

Aly Brug

In de periode vanaf maart 2013 is er in het kader van het Ruslandjaar een tentoonstelling van internationale allure te bewonderen in het Kamper Ikonenmuseum. Uitsluitend in Rusland vervaardigde ikonen worden dan geëxposeerd. "We hebben daarvoor samenwerking gezocht met het Gemeentelijk Museum te Schweinfurt" zegt van Biessum.

Op 2 oktober jl. is de tentoonstelling 'Ikonostase Bild und Glaube' in Schweinfurt geopend. Het gaat om ikonen uit diverse Europese musea, waaronder 18 ikonen uit het Ikonenmuseum in Kampen. Vanaf 1 maart 2013 is deze tentoonstelling in Kampen te zien. Na alle activiteiten rond 'Helmantel in Kampen' in 2012 dus weer iets heel anders het komende jaar.

Dag van de Icoon

De belangstelling op 24 maart jl. voor 'de Dag van de Icoon' was hartverwarmend.

Na de openingswoorden van de directeur en een korte inleiding door de voorzitter van de Alexander Stichting komt de conservator van het museum aan bod. Hij houdt een verhelderend en boeiend verhaal over iconografie, de beschrijving en betekenis van voorstellingen op de ikonen. Na de pauze kunnen meegebrachte ikonen aan hem worden voorgelegd.

Tijdens zijn betoeg zie ik een verlate bezoeker binnenkomen. Een aantal voorwerpen in een plastic tas.

In kranten gewikkeld, dat wel.

Later blijkt dat ze in september vorig jaar een ikoon heeft gekocht op een veiling in Arnhem. 'De graflegging van Christus, 19de eeuw', volgens de catalogus van het veilinghuis. Mooi, daar niet van, maar favoriet blijft een Moeder Gods ikoon, die jaren eerder ook via een veiling in haar bezit was gekomen. Ze komt vooral voor het deel na de pauze. Goed initiatief; ze is benieuwd.

Eindelijk is het dan zover. Maar liefst twaalf personen en echtparen hebben één of twee ikonen meegebracht. Voor ieder wordt tien minuten uitgetrokken. De gast met "De graflegging van Christus" is bijna als laatste aan de beurt. "Ze hebben maar een paar honderd euro gekost op de veiling" zegt ze, "maar je weet het nooit". Na bijna twee uur wachten (wat in het Ikonenmuseum helemaal niet vervelend hoeft te zijn) is ze aan de beurt.

De Moeder Gods komt als eerste op tafel. "Dat is een vervalsing" zegt de conservator onmiddellijk. "Verdienstelijk gedaan hoor en als je zo'n ikoon nu laat schilderen met deze kwaliteit, dan ben je meer kwijt dan uw 300 euro. Niks aan de hand eigenlijk, maar wel vals". Ze vreest duidelijk voor de 'Graflegging van Christus'. Deze blijkt echter interessanter, ook voor een conservator. "De verheerlijking van Christus op de berg Tabor" zegt hij. Zij spreekt hem niet tegen. "De rand is wel overgeschilderd, beroerd gedaan, schandalig eigenlijk".

Colofon

De Nieuwsbrief is het contactorgaan van de Vereniging 'Vrienden van het Ikonenmuseum' te Kampen en verschijnt minimaal tweemaal per jaar. Leden, donateurs en sponsors ontvangen de Nieuwsbrief gratis en hebben gratis toegang tot het Ikonenmuseum.

Redactie

Alfred Koetsier, e-mail koetsierzwolte@home.nl
Els de Jong-van Gorp, e-mail a.jong105@upcmail.nl
Cees Sanders (eindredacteur), e-mail wijsanders@ziggo.nl

Aan deze editie van de Nieuwsbrief werkten mee:

Els de Jong-van Gorp, Aly Brug, Alfred Koetsier, Cees Sanders en Harry van Biessum.
Fotografie: Aly Brug (Helmantel).

Redactieadres

Per e-mail wijsanders@ziggo.nl.
Per post Burgwal 25, 8261 EN Kampen of p/a Ikonenmuseum Nieuwsbrief, Buiten Nieuwstraat 2, 8261 AV Kampen.

Ook een paar nimbi blijken opnieuw in de verf gezet, maar centraal op de ikoon is toch iets interessants te zien. De loep komt te voorschijn. "Naast de verheerlijkte Christus staan Elia en Mozes" begint hij, "en de discipelen Petrus, Johannes en Jacobus hebben zich op de grond geworpen. Kijk hier beneden, maar er ligt een vierde figuur tussen de discipelen..."

Dit blijkt Christus te zijn die één van de discipelen gerust stelt. Net boven de liggende discipelen is Mozes afgebeeld, liggend in een kist, waarvan de deksel wordt geopend. Hij is immers gestorven in tegenstelling tot Elia. Mozes wordt opgewekt om aan de verheerlijking te kunnen deelnemen.

De geopende kist met Mozes, de troostende Christus als vierde persoon aan de onderzijde van de ikoon zijn bijzonder. "De ikoon is achttiende eeuws" zegt de conservator nog. De bezoeker is teleurgesteld over de valse Moeder Gods, maar de aparte verbeelding op de tweede ikoon... "Bij dat veilinghuis hebben ze er ook geen kaas van gegeten" zegt ze. "De graflegging van Christus, hoe komen ze erbij".

Ik heb een hoop opgestoken die middag in maart. Volgend jaar wordt er weer een 'Dag van de Icoon' gehouden, heb ik begrepen.

C.S.

Lidmaatschap van de Vereniging

Opgave lidmaatschap via bovengenoemde correspondentie-adressen en via de website www.ikonmuseumkampen.nl.
Telefoonnummers: 0382303775 en 038-3858483. Enkel lidmaatschap minimaal € 30,00 of dubbel lidmaatschap minimaal € 40,00 per kalenderjaar. ING 6641.26.693 t.n.v. de Vereniging. De bijdrage / contributie is aftrekbaar van de belasting.

Openingstijden van het Ikonenmuseum

Dinsdag- en woensdagmiddag van 13.00 – 17.00 uur
en op donderdag, vrijdag en zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
Groepsbezoek en rondleidingen op afspraak.
Telefoon 038-3858483.

Adres van het Ikonenmuseum

Buiten Nieuwstraat 2, 8261 AV Kampen
Telefoon: 038-3858483
E-mail: info@alexanderstichting.nl
Website: www.ikonmuseumkampen.nl

Ontwerp en drukwerkbegeleiding

Studio-88, Kampen; www.studio-88.nl

Nieuwsbrief

Ikonenmuseum Kampen Nr. 14 • Najaar 2012

Contactorgaan van de Vereniging 'Vrienden van het Ikonenmuseum Kampen'

Intrede van de Moeder Gods in de tempel

Dus alle giften zijn aftrekbaar van de inkomstenbelasting

De os en de ezel, aanwezig bij de geboorte van Christus

Door de eeuwen heen hebben kunstenaars zich laten inspireren door de geboorte van Christus. De oorsprong van de vele kerstvoorstellingen ligt natuurlijk in de evangeliën. Vooral het evangelie van Lucas is redelijk uitgebreid.

Samen met de beknoptere weergave van Matheus geeft het ons een beeld van Maria's zwangerschap en de geboorte van Christus. Voor de gewone gelovige was dat echter veel te weinig concreet: er was behoefte aan kleurrijke details.

In de vroege geschiedenis van het Christendom zijn daarom talrijke aanvullingen op de evangeliën gemaakt. Hiaten in de verhalen van de evangelisten werden met groot gemak opgevuld. De toevoegingen zijn vaak zo detaillistisch dat ze de pretentie van een ooggetuigenverslag lijken te hebben. Voor veel gelovigen waren de verzonden verhalen dan ook waar gebeurd.

Pas in het Pseudo-evangelie van Matheus, daterend uit de vijfde- zesde eeuw, lezen we over een os en een ezel, die aanwezig waren bij de geboorte van Christus. De onbekende schrijver van dit Pseudo-evangelie neemt veel over uit een ouder werk, het Proto-evangelie van Jacobus, dat in de tweede eeuw na Christus is ontstaan. De beide genoemde apocriefe evangeliën, evenals andere verhalen uit het vroegchristelijke tijdperk en de middeleeuwen, gaven de gelovigen houvast. De belangrijkste van deze verhalen vonden uiteindelijk een plaats in de Legenda Aurea, samengesteld tussen 1263 en 1273 door de dominicaner monnik Jacobus de Voragine. Het is een compilatie van theologie, apocriefe werken en volkslegenden. Voor de geboorte-iconografie in de West-Europese kunst vanaf het einde van de 14de is de openbaring van Brigitta nog van groot belang. Tijdens een pelgrimstocht in 1370 werd zij in een visioen door Maria in de geboortegrot rondgeleid en op de hoogte gebracht van wat zich in de Kerst-

Geboorte van Christus, Rusland 16de eeuw. Museum Kampen

nacht had afgespeeld. Zij beschrijft haar ingevingen dan ook of ze er zelf bij was. Zo schrijft zij dat, nog maar net in de stal aangekomen, Jozef de dieren verzorgde. Hij bond de os en de ezel vast aan de kribbe, haalde een brandende kaars voor Maria en verliet daarna de stal, "om niet aanwezig te zijn bij de bevalling".

De reis naar Bethlehem

Het verhaal is bekend. Keizer Augustus wilde alle mensen in zijn onmetelijke rijk laten registreren. Jozef, die uit het huis en geslacht van David stamt, vertrekt samen met Maria naar Bethlehem. In het Proto-evangelie van Jacobus lezen we dat de hoogzwangere Maria niet liep, maar haar tocht gezeten op een ezel maakte. Deze voorstelling wordt door de middeleeuwse kunstenaars vrijwel altijd gevolgd. Ook had Jozef zijn os meegenomen om die onderweg te kunnen verkopen. Uit de Legenda Aurea vernemen we dat iedereen die zich liet registreren bij wijze van belasting en ten teken van onderwerping aan het Romeinse gezag, een denarius moest betalen. Door de verkoop van de os zou Jozef aan zijn financiële verplichtingen kunnen voldoen en van het geld dat hij hoopte over te houden, kon het gezin in zijn levensonderhoud voorzien.

De geboorte-icoon

Op de geboorte-icoon (eerste helft 15e eeuw) in de Kathedraal van de Annunciatie te Moskou domineert Maria, gelegen op een

rode bakermat, de voorstelling. Zij neemt de centrale positie in en wordt aanmerkelijk groter afgebeeld dan de haar omringende figuren.

Maria ligt in een rotsachtig landschap voor een spelonk, die toegang geeft tot de grot, waarin volgens de orthodoxe gedachte Jezus geboren werd. Een overlevering, die terug gaat tot 150 na Christus zegt dat de geboorteplaats een grot was. Ook het Proto-evangelie van Jacobus noemt de grot als plaats van de geboorte van Christus. Het Pseudo-evangelie van Matheus, dat veel later is ontstaan, combineert de grot met de stal: "Op de derde dag na de geboorte trad Maria uit de onderaardse spelonk en begaf zich naar de stal en legde haar zoon in de kribbe, en de os en de ezel aanbaden hem".

Op de geboorte-icoon in de Moskouse kathedraal nemen we achter Maria een kijkje in de grot. Daar ligt Jezus in doeken gewikkeld in een voederbak. Twee dieren buigen zich wat verbaasd naar het Kind dat in hun trog ligt. Het ene dier is de os, maar het andere niet de in het westen vanzelfsprekende ezel. In Rusland kende men destijds geen ezels en daarom zien we naast de os een wit paardje.

De os en de ezel

Bijna overal lezen we dat Jozef de stal vóór de bevalling verliet. Maria baarde haar zoon tijdens zijn afwezigheid. Er was, behalve Maria geen mens getuige van de geboorte. De enige aanwezigen zijn blijkbaar de twee dieren. Zij ontbreken zelden op verbeeldingen van de geboorte van Jezus. Op een zeer vroege afbeelding in het Byzantijns Museum te Athene komt zelfs Maria niet voor. De afbeelding bestaat hier slechts uit Christus die in de kribbe ligt en de os en de ezel, die in hun voederbak kijken. Waarom zouden uitgerekend zij, als enige getuigen, aanwezig zijn bij Gods menswording? De evangelisten hullen zich in stilzwijgen. Toch staat de bijbel aan de basis van de beeldvorming rond beide dieren. Hiervoor moeten we te raden gaan bij het Oude Testament. Het boek van de profeet Jesaja is daarbij van groot belang. De profeet spreekt in het eerste hoofdstuk over de onttrouw van het volk van Israël. "Een os kent zijn meester, een ezel de krib van zijn heer; maar Israël kent zoiets niet, Mijn volk begrijpt het niet eens" (Jesaja 1 : 3).

Reeds in de 3de eeuw na Christus is onderkend dat de profetie van Jesaja in de stal van Bethlehem is uitgekomen. De os was volgens de wetgeving van Mozes een rein dier. In een interpretatie van Jesaja's tekst staat de os voor de Joden. Hij herkent in de pasgeborene zijn Heer. De onreine ezel symboliseert de heidenen, die zich van Jezus afkeren. Gregorius van Nazianze (4de eeuw) borduurt daar op voort als hij zegt: "Ken, zoals de os uw meester en zoals de ezel de kribbe van uw Heer. Of gij zijt rein en de wet onderworpen en gij herkauwt de ware leer en gij zijt geschikt voor het offer, of gij zijt nog onrein en onbruikbaar voor spijs en offer, omdat ge nog deel uitmaakt van de heidenen". Kunstenaars die op deze gedacht voortborduren laten de os met aandacht naar Jesus kijken, terwijl de ezel vaak uit de voederbak eet.

Cees Sanders

Bronnen:

- *Random Kerstmis*, Paul Bröker; Utrecht 1995
- *Heilige Schrift (vertaling i.o.v. vereniging Petrus Canisius)*, Utrecht 1959

Intrede van de Moeder Gods in de Tempel

Bulgarije, ca. 1800, 88 x 61 cm

De opdracht van de Moeder Gods in de tempel wordt beschreven in het apocriefe evangelie van de geboorte van Maria, het zogenaamde Proto-evangelie van Jakobus, dat omstreeks 150 geschreven is. Haar ouders Anna en Joachim brengen het meisje wanneer zij drie jaar is geworden naar de tempel. Joachim zegt dan: "Roept de reine dochters van de Hebreëen en laten zij ieder een lamp nemen en die branden, opdat het kind zich niet omkeert en haar hart van de tempel van de Heer wordt weggevoerd." De drie meisjes met hun kaarsen staan hier als een haag tussen de ouders en de Moeder Gods in. Als de Moeder Gods omkijkt, zal zij de flikkerende vlammetjes zien en zich niet verlaten voelen, als Joachim en Anna de tempel zonder haar verlaten. De hogepriester Zacharias ontvangt de Moeder Gods en zet haar op de derde tree van het altaar en negen jaar lang blijft zij in de tempel.

De ikoon is een typisch voorbeeld van de stijl die behoort tot de tijd van de Bulgaarse Wedergeboorte. Ikonen uit deze periode zijn vrolijk van kleur en ademen een zekere realiteit en opluchting.

Te zien in het: Ikonenmuseum Kampen, Buiten Nieuwstraat 2, Kampen

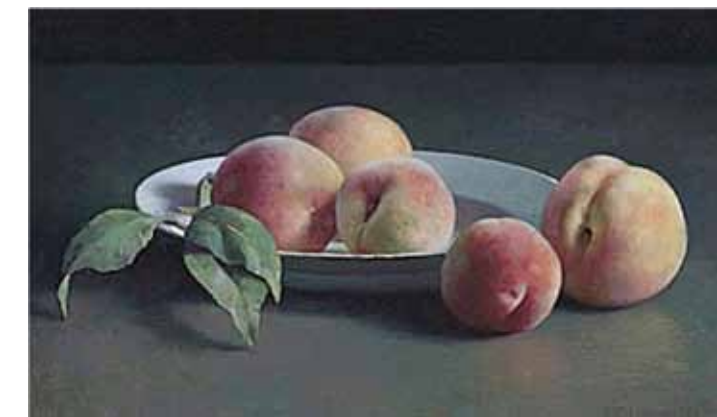
Inloopconcerten

Het Kamper Byzantijns Kozakkenkoor geeft weer een aantal inloopconcerten in het Ikonenmuseum. Het koor brengt liturgische- en volksmuziek. De concerten zijn steeds op zaterdagmiddag en wel op 20 oktober 2012, 19 januari 2013 en 29 april 2013. Ze beginnen om 14.00 uur. De toegang is gratis met Vriendenpas of museumkaart.

Henk Helmantel in het Ikonenmuseum

In de voorbereidingen op het nieuwe schooljaar heb ik een overzicht gemaakt dat de leerlingen moet helpen om kunst te analyseren. Onderdelen die aan bod komen zijn: herkenbaarheid van de voorstelling, licht en kleur. Als het gaat om de herkenbaarheid van de voorstelling worden begrippen als realistisch en abstract gebruikt.

Toen ik via google het woord realistisch intikte om een duidelijk voorbeeld te vinden van dit soort kunst verschenen wonderwel als eerste de schilderijen van Henk Helmantel. Blijkbaar vertegenwoordigen zijn schilderijen, als we de logica van google moeten volgen, een hoge mate van herkenbaarheid. Waarom worden Helmantel's collectie van middeleeuwse beelden en zijn eigen werk (afb.1) dan geëxposeerd in het Ikonenmuseum?

Afb 1. Henk Helmantel, Stilleven met perziken, 28 x 47 cm, 2000.

We vonden het belangrijk dat de eerste persoon die antwoord zou moeten geven op deze vraag de kunstenaar zelf zou zijn. Leden van de expositiecommissie en conservator Joost Helmich hebben meerdere, zeer interessante, gesprekken met Helmantel gevoerd. Het doel was een zo boeiend mogelijke ontmoeting tussen zijn kunst en de ikonen aan het publiek te kunnen presenteren. Uitspraken van Helmantel en close-ups van kunstwerken werden vervolgens op de muren aangebracht. Dat zijn blik ons

Facebook & Twitter

Het Ikonenmuseum laat geen gelegenheid onbenut om nog meer aandacht te vestigen op de prachtige collectie en tentoonstellingen. Daarom maken we sinds kort ook gebruik van Twitter en Facebook. Wilt u ons meer volgers en bekendheid geven, zoek ons dan op en volg ons.

 U vindt ons bij Twitter op @Ikonenmuseum,

 Bij Facebook zoekt u naar Ikonenmuseum Kampen.

Afb2. Verheerlijking op de berg Tabor, Rusland, 30 x 26 cm, 17e eeuw

menigmaal verraste mag blijken uit het volgende voorbeeld. De ikoon De Verheerlijking op de berg Tabor (afb.2) vond Helmantel vooral mooi vanwege het craquelé, de barstjes in de verflaag. Waar wij in eerste instantie gericht waren op wie er zijn afgebeeld (Christus, Elia, Mozes), kijkt Helmantel voorbij de herkenbaarheid van de voorstelling en geniet hij in dit geval van het verweerde beeld. Wat mij vooral is bijgebleven, is dat het bij Helmantel vooral gaat om bezinning, rust en bezieling. Dit maakt dat zijn werk zeer op zijn plaats is in het Ikonenmuseum. We hopen door deze manier van presenteren dat u het werk van zowel Helmantel als de ikonen vanuit een nieuw perspectief zal bekijken, voorbij de herkenbaarheid van google !

Veel kijkplezier !
Reinier de Wit

Helmantel in Kampen

Op zaterdag 10 november 2012 wordt de tweede expositie, samengesteld door Henk Helmantel, in het Ikonenmuseum geopend. In de tentoonstelling "Helmantel in Kampen: Bezieling" combineert Helmantel kerkinterieurs en stillevens van zijn hand met ikonen uit de collectie van het Ikonenmuseum. U bent van harte welkom vanaf 15.30 uur. De opening wordt verricht door dr. Antoinne Bodar pr. om 16.00 uur. Als lid heeft u met de ledenpas of museumkaart gratis toegang. Als u van plan bent te komen, wilt u dat dan voor 5 november 2012 melden op het e-mailadres info@alexanderstichting.nl? Vanaf 13 november 2012 is de expositie voor het publiek geopend.